

полоненого галицького вояцтва. Разом з тим, старшини УГА часто допомагали українським організаціям на галицьких землях, жертвуючи зі своїх обмежених коштів значні суми на загальнонаціональні цілі.

Полонені старшини УГА завжди залишалися свідомі свого високого обов'язку, покладеного на них Батьківщиною. Надзвичайно складні обставини перебування у полоні не похитнули віру старшинства УГА у невмирущість ідеї національного та державного відновлення України, ідеї, якій вони залишалися вірними все своє життя.

І. Монолатій (Коломия)

НІМЦІ ГАЛИЧНИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

За роки утворення Української держави українсько-німецькі відносини вийшли на якісно новий рівень. Українсько-німецьке співробітництво поглиблюється в різноманітних сферах суспільного життя, що позитивно впливає на весь політичний спектр двосторонніх відносин. Широке усвідомлення політичної значимості, життєвої необхідності європейської інтеграції, підтримка курсу багатовекторної політики Української держави сприяють налагодженню двосторонніх взаємин¹.

В умовах розширення взаємин між Україною та ФРН особливого значення набуває дослідження історії німецького населення України, яке в силу різних історичних обставин опинилося поза межами етнічної Батьківщини. Вивчення особливостей політичного і національного становища німецької діаспори в Галичині міжвоєнного періоду (1918-1939 рр.), яка є складовою спадщини української нації – одне з

---

¹ Tarasjuk B. Rede bei der Gründung des deutsch-ukrainischen Forums // SzDUB. 1999. Nr. 3. – S. 212; Bettzuege R. Die Beziehungen Deutschlands zu Rußland, der Ukraine und Belarus'. Chancen und Perspektiven // Osteuropa. Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens. 2000. 50. Jhg., Heft 5. – S. 471.

найактуальніших історичних завдань у цьому напрямі². Комплексне вивчення німецької діаспори Галичини зумовлене необхідністю заповнення суттєвої прогалини в українській історичній науці, що дозволить у майбутньому розвивати інструменти спільної європейської зовнішньої політики та безпеки і зробити Україну більш дієздатною в міжнародній політиці.

Сьогодні назріла вимога нового, об'єктивного і повного прочитання джерел українсько-німецьких відносин досліджуваної доби. Незважаючи на значний науковий доробок з даної проблеми, її джерела та історіографія ще не стала предметом спеціального дослідження. Протягом тривалого часу не існувало єдиних наукових концепцій етнополітичного розвитку галицьких німців в період Другої Речі Посполитої.

Проблема джерел українсько-німецьких відносин міжвоєнтя належить до складних і разом з тим найактуальніших в сучасній історіографії. Стан виявлення документальної спадщини та дослідження її у контексті поставленої проблеми на сьогодні ще далеко не достатній для аргументованих узагальнень двосторонніх відносин української і німецької громад краю. У запропонованій статті зроблено спробу в загальному плані висвітлити джерела, вітчизняні й зарубіжні наукові дослідження з історії німецьких колоній Галичини міжвоєнного періоду.

Документальна база історії українсько-німецьких відносин в Галичині міжвоєнного періоду в архівах України досить чисельна. Значна кількість матеріалів знаходиться також поза межами України, зокрема в Республіці Польща та Федеративній Республіці Німеччини і через низку об'єктивних причин ще залишається не опрацьована дослідниками. Переважна частина наявних архівних матеріалів з історії українсько-німецьких відносин досліджуваного періоду

---

² Обідняк М. Історичні передумови та мотиви активізації українсько-німецьких взаємин // Німецькі колонії в Галичині: Міжнародний науковий семінар. Матеріали / Заг. ред. Г. Петришин. – Львів, 1996. – С. 261-262; Volksdeutsche // Bertelsmann Lexikon Geschichte. [Hgg] vom Lexikon-Institut Bertelsmann. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1991. – S. 791.

знаходяться в Центральному державному історичному архіві України у Львові. Серед документів, найбільшого за обсягом фонду 146 (Галицьке намісництво) зберігається джерельний матеріал до вивчення історичних передумов, шляхів становлення та юридичного оформлення німецьких поселень на території Галичини. Чималого значення має Циркуляр Міністерства внутрішніх справ у Варшаві (1920 р.) про концесії, які належали німецьким громадам краю³. Історичні відомості про товариство “Спілка німців-християн Галичини”, яке діяло на терені Австро-Угорської монархії несуть листи староств до Намісництва про реєстрацію відділків у Ганунині, Долині, Кенігсберзі, Львові, Брументалі, Бурчицях Нових, Мирові, Новому Селі, Кимири, Липнику, Людвіківці, Мужилевичах, Райхсгаймі, Романівці⁴. Відомості про євангелістські німецькі школи впродовж 1775-1929 рр. знаходимо у матеріалах адміністративно-організаційної діяльності: заснування шкіл, будівництво та ремонт приміщень, призначення учительсько-викладацького корпусу, заснування і реалізація стипендіальних фондів ім. П. Мюллера і К. Гумбольта, фінансові звіти, матеріали інспекторських перевірок⁵. Документи фонду 179 (Кураторія Львівського шкільного округу) висвітлюють заснування шкіл, подають списки учбових закладів, звіти інспекцій, діяльність початкових євангелістських приватних шкіл в німецьких поселеннях краю⁶. У справах правління євангелістської церковної громади у Львові (фонд 427) почерпуємо інформацію про діяльність сільських і міських громад, розпорядження вищих церковних і світських властей, анкетні дані членів релігійних громад, статистичні звіти,

³ Центральный державный исторический архив Украины у Львові (далі - ЦДІАЛ). – Ф. 146 [Галицьке намісництво, 1772-1921 рр.]. – Оп. 8. – Спр. 3693

⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 146, оп. 25, спр. 1618, 1627, 2030, 2186, 2219, 2242, 2402, 2473, 2475, 2583, 2622, 2808, 3693, 4403, 4707

⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 146, оп. 66, спр. 4, 115, 240, 343м, 1436, 1520-1525, 1698, 1740-1741, 1780-1783, 1878-1895

⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 179 [Кураторія Львівського шкільного округу, 1889-1939 рр.], оп. 2, од. зб. 1, 4, 12, 47, 70, 118, 224, 281, 300, 422, 423, 461, 547, 749, 859, 949, 997, 1045, 1310, 1324, 1373, 2732

реєстраційні книги, організацію шкіл у німецьких колоніях Галичини⁷. Ці відомості доповнюють матеріали фонду 863 (Спілка німців-християн Галичини), які охоплюють 1918-1932 рр. Серед одиниць збереження віднаходимо свідчення про листування з німецькими спілками Німеччини, Австрії, Чехословаччини, Польщі; про навчання німецької молоді, заснування повітових груп цієї організації, реєстрацію філій спілки в Галичині⁸.

У відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України матеріалів до історії німецьких колоній Галичини збереглося досить мало, однак, незважаючи на їх малочисельність, документи несуть унікальну інформацію про суспільно-політичне становище німецького населення краю кін. XVIII-перших десятиліть ХХ ст.

У фонді 141 (О. Чоловського) інвентарі маєтків, сільських поселень, відомості про німецькі квартали галицьких міст (Вайнберген, Унтерберген, Ожидова, Богородчани, Горохолина, Грабівець, Теодорсдорф, Желдець, Дойчбах та ін.)⁹. Іншу групу документів становить другорядна довідкова інформація фонду 144 (А. Шнайдера) до історії окремих німецьких колоній Галичини (Дебелівка, Енгельсдорф, Ной (Новий) Мізунь, Маріагільф, Вінцентівка, Феліксівка, Гайнріхсдорф, Забава, Йосипів, Станин, Сушно, Тоболів, Щиглівка, Райхау та ін.)¹⁰. За допомогою цих матеріалів стає можливим описати громадсько-політичне оточення галицьких німців, відтворити співвідношення українсько-німецького діалогу, дати більш повну картину розвитку німецьких громад міжвоєнної Галичини.

Джерела з досліджуваної теми зберігаються і в обласних архівах Івано-Франківської та Львівської областей,

⁷ ЦДІАЛ. – Ф. 427 [Правління євангелістської церковної громади у Львові, 1678-1939 рр.], оп.1-4, од. зб. 2031

⁸ ЦДІАЛ. – Ф. 863 [Спілка німців-християн Галичини, 1907-1932 рр.], оп. 1, спр. 1-2; од. зб. 80

⁹ Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України (далі – ВР ЛНБ). – Ф. 141, оп. 1, спр. 830, 873, 1074, 1208, 1254, 1792, 2095, 2102, 2193, 2197, 2431

¹⁰ ВР ЛНБ. – Ф. 144, оп. 2, спр. 24, 26, 36, 44; ВР ЛНБ. – Ф. 144, оп. 6, спр. 4.

на сучасній території яких, у складі Другої Речі Посполитої (1919-1939 рр.), існували найбільші німецькі поселення. Так, зосібна відомості про економічний, культурний і громадсько-політичний розвиток німецьких колоній Львівщини містять документи фонду 110 (Львівське гродське староство) Державного архіву Львівської¹¹, а цінну інформацію про громадське, культурне і економічне життя німецьких поселень Покуття містять матеріали фонду 2 (Станіславівське воєводське управління) Державного архіву Івано-Франківської областей¹².

Значний документальний матеріал знаходиться в архівах Республіки Польща. В Перемиському державному архіві створено фондове зібрання джерел з історії духовно-релігійного розвитку німецьких колоній Галичини. На матеріалах фонду 801 (Західний сеньйорат Євангелістської Церкви Аугсбурзького і Гельвецького віровизнання у Польщі) можна прослідкувати історію церковних громад краю в 1919-1939 рр.¹³. Незначна кількість документальних даних про німецькі громади Галичини міститься у документах фонду 151 (Середньогалицький Сеньйорат у Гартфельді)¹⁴. До фондів архіву входять переважно обіжники, розпорядження вищих церковних властей, акти, що стосуються організації громад, діяльності пасторів, різні звіти, акти, що відносяться до шкільництва, акти перевірок церков і шкіл в 1912-1937 рр.

Матеріали вітчизняних і зарубіжних архівних установ та відділи рукописів бібліотек є надзвичайно багатим і важливим джерелом з історії українсько-німецьких відносин досліджуваного періоду, а завдяки своїй упорядкованості й

¹¹ Державний архів Львівської області (ДАЛЮ). – Ф. 110 [Львівське гродське староство], оп. 1.

¹² Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2 [Станіславське воєводське управління], оп. 1, спр. 635; ДАІФО. – Ф. 2, оп. 2, спр. 9, 470.

¹³ Archiwum Państwowej w Przemyslu (далі – АРР). – Ф. 801 [Західний сеньйорат Євангелістської Церкви Аугсбурзького і Гельвецького віровизнання у Польщі, 1919-1939 рр.], оп. 1, спр. 1-6.

¹⁴ АРР. – Ф. 151 [Середньогалицький Сеньйорат у Гартфельді, 1912-1937 рр.], оп. 1, спр. 44.

збереженості вони порівняно доступні для дослідника. Особливість відкладення джерел у цих збірках, котра полягає в акумуляції переважної більшості документів у колекціях, спричинила в кінцевому підсумку розпорошення також документації суспільно-політичного розвою німецької діаспори краю по різних архівосховищах та відділах рукописів наукових бібліотек. Комплекс документів українсько-німецьких відносин досліджуваної доби великий кількісно та досить багатий за видовим і персонологічним складом. Однак, в цьому комплексі нерівномірно представлено документи політичної, соціальної й господарської діяльності, а також джерела різних видів: обмежена, спорадична в часі, також персональна і територіальна наявність документації поселень німецької громади Галичини. Інформаційний потенціал комплексу дасть можливість ґрунтовніше розв'язувати широкі кола проблем, пов'язаних з історією українсько-німецьких відносин і проблемами української державності означеного періоду.

Незважаючи на значну джерельну базу, історіографія досліджуваної проблеми обмежена. За останні роки в Україні з'явилася низка публікацій, автори яких звертають увагу наукової громадськості на проблеми становлення, організаційного оформлення, широкого діапазону діяльності представників німецької діаспори. Тому в існуючій історіографії питання відсутні монографічні, концептуального характеру праці, які б систематизували та узагальнювали закономірності українсько-німецьких відносин в Галичині у міжвоєнний період. Дослідники українсько-німецьких відносин зосередили свою увагу на становищі та діяльності німецьких землеробських колоній на Центрально-східної та Південної України 20-30-х рр. ХХ ст., історії окремих поселень, відношенні органів радянської влади до національних проблем українських німців, використали неопубліковані матеріали державних архівів України¹⁵.

¹⁵ Німці в Україні. 20-30-ті рр. ХХ ст.: Збірник документів державних архівів України / Упор. Л.В. Яковлева, Б.В. Чирко, С.П. Пишко. — К.: Ін-т національних відносин і політології, Ін-т історії України НАН України; Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, 1994. — С.3-5; Кудрядченко А.І.,

Відгомін політичних, соціальних і культурних подій в житті німецьких поселенців Галичини знайшов відображення як в українській¹⁶, так і зарубіжній історіографії¹⁷. Специфічність вивчення розвитку німецьких колоній Галичини міжвоєнного періоду зумовлена багатьма причинами. Найперше – принциповими розходженнями у методологічних засадах наукових досліджень між вітчизняними та зарубіжними істориками у недалекому минулому. Історики прагнули, насамперед, дослідити спільне і особливе в розвитку німецьких поселень, опираючись на документальні джерела вітчизняних та зарубіжних архівів. Цінними для дослідження поставленої проблеми стали праці І.М.Кулініча, С.О.Макарчука, В.Кубійовича, Ф.Вільгельма і Я.Карлбруннера, Д.Дорошенка. Якщо перша група видань не позбавлена суттєвих хиб, бо в них здебільшого досліджувалися проблеми, які відповідали ідеологічним засадам тогочасної політичної системи, то друга – розглядає німецькі колонії Галичини у контексті політики австрійського

Кулініч І.М., Хохлачов В.В. Вихідці з німецьких земель на теренах України: минуле та сьогодення [Die deutschen Aussiedlern auf dem territorium der heutigen Ukraine: Vergangenheit und Gegenwart]. – К.: Наукова думка, 1995. – С.6-8]

¹⁶ Кулініч І.М. Українсько-німецькі історичні зв'язки. – К.: Наукова думка, 1969; Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: Вища школа, 1983.

¹⁷ Das Deutschtum im Ausland; eine systematische Zusammenstellung der im Gesamtkatalog der Preußischen wissenschaftlichen Bibliotheken verzeichneten Schriften 1900-1923. – Berlin: Preußische Staatsbibliothek, 1925; Wilhelm F. und Kallbrunner J. Quellen zur deutschen Siedlungsgeschichte in Südosteuropa (Ansiedlerliste des Wiener Hofkammerarchivs). – München, 1932; Кубійович В. Етнічні групи Південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939 [р.]: Національна статистика Галичини. – Мюнхен, 1983, I-XIII; Die polnischen Greuelthaten an den Volksdeutschen in Polen, im Auftrage des Auswärtigen Amtes zusammengestellt, bearbeitet und herausgegeben. – Berlin: Volk und Reich, 1940; Doroschenko D. Die Ukraine und Deutschland. Neun Jahrhunderte Deutsch-Ukrainischer Beziehungen // Studien zu Deutsch-Ukrainischen Beziehungen (далі –SzDUB). [München]. 1994. Nr. 1. – S.217-218]

освіченого абсолютизму, виявляє соціально-економічний аспект проблеми, показує демографічний стан міського і сільського населення Південнозахідної України, виявляє історичні паралелі українсько-німецьких взаємовідносин тощо. Тому, незважаючи на те, що дослідники зробили певний крок у висвітленні цієї теми, поза їхньою увагою залишились інші важливі елементи наукового вивчення становища німців Галичини досліджуваного періоду: не розкрито передумов, становлення, перебігу етнополітичного розвитку німецького населення краю, особливостей національного та культурного становища німецьких поселень у контексті відповідних політичних доктрин міжвоєнної Польщі, міжнародних заходів країн Центрально-Східної та Західної Європи щодо колоній.

Вивчення українсько-німецьких відносин в Галичині особливо активізувалося в 90-х рр. ХХ ст. Тематику своїх публікацій автори обрали самоврядування на західноукраїнських землях у 1921-1939 рр., зміни кількісного складу в системі населення Галичини, історичні передумови та мотиви активізації українсько-німецьких взаємин, німецьку колонізацію кін. ХVІІІ — поч. ХХ ст., географію німецьких колоній ХVІІІ - ХХ ст. (О.Басай, М.Драк, М.Обідняк, П.Сіреджук, П.Штойко)¹⁸. Так, зокрема були опубліковані матеріали наукових конференцій і міжнародних семінарів у яких містяться відповідні оцінки політичного, соціального, етноконфесійного розвитку мешканців німецьких поселень краю.

---

¹⁸ Басай О. Самоврядування на західноукраїнських землях у 1921-1939 рр. // Українсько-польські відносини у Галичині в ХХ ст. Матеріали Міжнародної конференції 21-22 листопада 1996 р. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 263; Обідняк М. Історичні передумови та мотиви активізації українсько-німецьких взаємин // Німецькі колонії в Галичині: Міжнародний науковий семінар. Матеріали / Заг. ред. Г. Петришин. – Львів, 1996. – С.259; Сіреджук П. Німецька колонізація Прикарпаття (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) // Німецькі колонії в Галичині: Міжнародний науковий семінар. – Львів, 1996. – С.79; Штойко П. Географія німецьких колоній у Галичині кінця ХVІІІ – початку ХХ століть // Німецькі колонії в Галичині: Міжнародний науковий семінар. – Львів, 1996. – С.68,72]

Ряд матеріалів, що стосуються предмету дослідження, містяться у різноманітних довідкових матеріалах¹⁹. Одночасно проблема знайшла висвітлення на сторінках ряду узагальнюючих праць українських (що з'явилися в силу політичної ідеології друком за кордоном) та зарубіжних дослідників. В них об'єктивно розглядаються проблеми, пов'язані з національною політикою урядів міжвоєнної Польщі щодо українського, польського і німецького населення, становища Галичини у складі польської держави (С.Горак, В.Кубійович), німецько-польськими відносинами новітнього часу як особливого політичного протистояння, міфологемою про німецькі поселення Польщі як "п'яту колону" нацистської Німеччини, заяви польського Міністерства інформації, перебіг німецько-польського конфлікту (М.Бухсвейер, В.Якобмейер, Б.-Ю.Вендт)²⁰.

---

¹⁹ Вівчарик М. Німці // Малий словник історії України. – К., 1997. – С. 275; Німці на Україні // Енциклопедія українознавства: Словникова частина. – Т. 5 [Мі-Пе]. – Париж-Нью Йорк-Мюнхен, 1966. – С. 1768-1777; Німецькі колонії Галичини в таблицях: Довідник. / Передм., упор. І. Монолатій. – Коломия, 2000; Сіреджук П. Багісберг // Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 2, літера Б. Коломия, 1998. – С. 13-15; Сіреджук П. Бредгайм // Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 2, літера Б. Коломия, 1998. – С. 96; Сіреджук П. Вінцентівка // Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 3, літера В. Коломия, 2000. – С. 180; Volksdeutsche // Bertelsmann Lexikon Geschichte. [Hgg] vom Lexikon-Institut Bertelsmann. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1991. – S. 791.

²⁰ Horak S. Poland and her national minorities, 1919-1939: A Case Study. - New-York: Vantage Press, 1961; Kubijovych V. Western Ukraine within Poland, 1920-1939 (Ehtnic Relationships). - Chicago: Ukrainian Research & Information Institute, 1963; Buchsweiser M. Volksdeutsche in der Ukraine am Vorabend und Beginn des Zweiten Weltkriegs - ein Fall doppelelter Loyalität? // Schriftenreihe des Instituts für Deutsche Geschichte Universität Tel Aviv, 7. - Gerlingen: Bleicher Verlag, 1984; Jacobmeyer W. Die deutsche-polnische Beziehungen in der Neuzeit als Konfliktgeschichte // Polen und Deutschland. Nachbarn in Europa. – Hannover, 1995. – S. 17-33; The German Fifth Column in Poland (published for the Polish Ministry of Information). – London: Hutchinson [foreword 1940]; Wendt B. J. Deutschland 1933-1945: Das

Проміжним видом між джерелами і працями наукового характеру є історико-мемуарні збірники і спеціальні періодичні видання.

Ознаки наукового підходу до вивчення історії українсько-німецьких відносин досліджуваного періоду наявні у проблемних розвідках авторів історико-мемуарних збірника "Heimat Galizien" ("Батьківщина Галичина") (1965). Значний інтерес представляють дослідження Й.Білля²¹, Ф.-В.Бізанца²², Л.Гьона²³, В.Куля²⁴, Е.Ладенсбергера²⁵. В них, автори на підставі архівних документів простежили політичне і культурне минуле колоній Галичини в 1919-1939 рр., показали церковно-релігійне становище, виробничі відносини, станово-професійну структуру, систему приватного євангелицького шкільництва, форму поселень галицьких німців тощо.

Спогади, надруковані у збірнику "Galizien Erzählt" ("Галицькі розповіді") (1990) окреслюють особливий характер німецько-українських взаємин, порівнюючи німецьку громаду з українською більшістю Галичини в умовах санаційної Польщі. Досліджуваного матеріалу не завжди вистачає для однозначних відповідей на питання, які порушуються у спогадах Ф.Боленбаха²⁶, К.Гьорц²⁷, Г.Гасер²⁸, Е.Коха²⁹,

Dritte Reich. Handbuch zur Geschichte. – Hannover: Fackelträger, 1995. S.470-471.

²¹ Bill J. Die kirchlichen Verhältnisse der deutschen Katholiken in Galizien // Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch / Zusammengestellt von Julius Krämer. [Hgg] vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen (далі – Heimat Galizien). – Stuttgart-Bad Cannstatt, 1965. – S. 161-167.

²² Bizanz Ph.-W. Das Deutsche Handwerk in Galizien // Heimat Galizien. – S. 339-344

²³ Höhn L. Das deutsch-evangelische Privatvolkschulwesen in Galizien // Heimat Galizien. – S. 177-194

²⁴ Kuhl W. Die Siedlungformen der deutschen Kolonien in Galizien // Heimat Galizien. – S. 60-67

²⁵ Ladenberger E. Die kirchenpolitische Entwicklung in Polen von 1918 bis 1939 mit besonderer Berücksichtigung der Evangelischen Kirche A. und H.B. in Galizien // Heimat Galizien. – S. 119-128

²⁶ Bollenbach Ph. Zu Besuch in Josefsberg // Galizien Erzählt, 1990. – S. 27-31

²⁷ Görz K. Die Gelseldorfer Kirchenglocke // Galizien Erzählt. – S. 36-37

Р.Планнер-Петелін³⁰, Й.Валаха³¹. Спогади очевидців подій 1918-1939 рр. різняться від інших джерел, насамперед, тим що автор виступає як очевидець чи співучасник і при цьому описує не сучасний стан речей, а більш чи менш віддалений у просторі історичний час.

Матеріали збірника "Heimat Galizien im Bild" ("Батьківщина Галичина у фотографії") (1983) містять маловідомі документи з історії українсько-польсько-німецьких відносин, рідкісні фотографічні та картографічні матеріали міжвоєнного періоду³².

Серед головних завдань, які вдалося вирішити німецьким дослідникам певною мірою, виокремимо наступні. 1) З'ясувати головні напрями міжвоєнного періоду в Галичині, виявити цілий спектр нагальних питань, його відповідність етнополітичній структурі суспільства Другої Речі Посполитої; 2) Розкрити відношення усіх основних політичних, національних, соціальних проблем сучасної їм дійсності, причини негативної або позитивної оцінки пануючих порядків, умов людської діяльності, політики урядів міжвоєнної Польщі, дій місцевих адміністрацій у ставленні до представників німецької діаспори; 3) Проаналізувати позиції представників різних національних і соціальних груп, прошарків, стосовно унормування і вирішення питань політичних, національних, соціальних колізій, удосконалення всіх сфер суспільного життя до наявних історичних альтернатив.

²⁸ Haser G. Schicksalsschwere Septembertage 1939 in Duliby/Stryj // Galizien Erzählt. – S. 457-461.

²⁹ Koch E. Ich besuchte die Dornfelder Volkshochschule // Galizien Erzählt. – S. 41-44.

³⁰ Planner-Petelin R. Ukrainische Weihnacht // Galizien Erzählt. – S. 518-521.

³¹ Walach J. Begräbnis in Mikulsdorf // Galizien Erzählt. – S. 58-59

³² Heimat Galizien im Bild / Redigiert von Josef Lanz und Rudolf Unterschütz; In: Heimatbuch der Galiziendeutschen. - Teil III. - Stuttgart-Bad Cannstatt, 1983. — S.XI-XXIII, 39-82, 85-152; Hennig J., Unterschütz P., Unterschütz R. Brigidau mit seinen Filialgemeinden Gassendorf und Neudorf [Hgg] Hilfskomitee der Galiziendeutschen A. u. H. B. im Diakonischen Werk der EKD. – Stuttgart, 1987.

Були незаслужено забуті і обмежено використовувались в наукових студіях українських дослідників мемуарні матеріали, опубліковані впродовж 1956-1999 рр. в періодичному виданні Товариства галицьких німців “Zeitweiser der Galiziendeutschen” (“Календар галицьких німців”). Розкриттю різних питань суспільного устрою німецьких поселень міжвоєнної Галичини присвячені публікації дослідників 50-90-х років – К.Бехтлоффа³³, Е.Бутза³⁴, Я.Фріза³⁵, Т.Гьотза і Е.Мюллера³⁶, Й.Генніга³⁷, Ф.Коля³⁸, Ю.Кремера³⁹, Е.Мюллера⁴⁰, С.Мюллера⁴¹, Р.Пайкера⁴², Ф.Реха⁴³, Ф.Зіфельда⁴⁴. Для цих розвідок властиві значна фрагментарність і неповнота охоплення даного явища (історія німецького шкільництва, громадське і культурне життя громади, розповіді про визначних представників німецької діаспори краю, поодинокі історії будівництва і

³³ Bechtloff K. Episoden am Rande der Umsiedlung, 1939/40 // ZdGD. – 1954. – S. 5.

³⁴ Butz E. Von Lager zu Lager // ZdGD. – 1994. – S. 201.

³⁵ Fries J. Lebensformen deutscher Siedler in Ostgalizien // ZdGD. – 1971. – S. 38.

³⁶ Götz Th., Müller E. Ukrainische Abhandlungen über das Deutschtum in Ostgalizien // ZdGD. – 1998. – S. 187-190.

³⁷ Hennig J. Brigidau, eine Ausbildungsstätte für Triviallehrer // ZdGD. – 1970. – S. 76; Hennig J. Neudorf (1783-1940), ein Hort echter Toleranz // ZdGD. – 1992. – S. 66.

³⁸ Kohl Ph. Geschichte der evang. Kirchengemeinde Kolomea-Baginsberg // ZdGD. – 1976. – S. 40.

³⁹ Krämer J. Geschichte und Leistung der deutschen Heimatvolkshochschule in Dornfeld (1921-1932) // ZdGD. – 1987. – S. 33.

⁴⁰ Müller E. Die Sowjetisierung Ostpolens und Schicksal der dort verbleibenden Bevölkerung in den Jahren 1939-1941 // ZdGD. – 1992. – S. 22; Müller E. Das kirchliche und schulische Leben in der deutsch-katholischen Siedlungen Galiziens // ZdGD. – 1994. – S. 87-95.

⁴¹ Müller S. Briefe zur Vorgeschichte des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien // ZdGD. – 1962. – S. 49-55.

⁴² Peiker R. Kulturarbeit der Deutschen in Galizien zwischen den beiden Weltkriegen (1919-1939) // ZdGD. – 1977. – S. 1.

⁴³ Rech F. Die Bolische Schütze in Brigidau // ZdGD. – 1975. – S. 84-85.

⁴⁴ Seefeldt F. Die Dornfelder Heim-Volkshochschule, 1921-1932 // ZdGD. – 1963. – S. 66.

функціонування культових споруд та ін.). Значну цінність для розробки поставленої проблеми мають статті Т.Біршенка⁴⁵, Р.Брейера⁴⁶, Г.-В.Ройтенберга⁴⁷, Я.Жарновського⁴⁸, в яких висвітлюються актуальні проблеми політичного, соціального та релігійного становища німецької діаспори краю в період Другої Речі Посполитої.

Велику історико-пізнавальну цінність мають матеріали щомісячного інформаційного видання “Das heilige Band der Galiziendeutsche” (“Священний орден галицьких німців”), що виходить стараннями Товариства галицьких німців. Серед численних інформацій, опублікованих у 1946-1999 рр. слід окреслити родинні саги, документальні розповіді про історію заснування поселень, минуле німецького шкільництва та релігійних установ, еміграцію до нацистської Німеччини 1939-1940 рр., мартирологію вихідців галицьких колоній в 1918-1939 рр.⁴⁹. Оглядові матеріали, що

---

⁴⁵ Bierschenk Th. Die deutsche Volksgruppe im Versailer Polen, 1919-1939 // Zeitweiser der Galiziendeutschen (далі – ZdGD). – 1965. – S. 17.

⁴⁶ Breyer R. Deutschland, Polen und die deutsche Minderheit zwischen den Weltkriegen // ZdGD. – 1953. – S. 14.

⁴⁷ Rautenberg H.-W. Neue Forschungsergebnisse auf dem Gebiet der bereits bekannten ehamaligen deutschen Siedlungen in Galizien // ZdGD. – 1999. – S. 1-11.

⁴⁸ Zarnowski J. Bourgeoisie, Kleinbürgertum und Intelligenz in der sozialen Struktur und im politischen Leben Polens 1918-1939 // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. – 1990. – Band 38, Heft 3. – S. 417-426.

⁴⁹ Die Polonisierung der deutsch-katholiken Schulen am Beispiel der Gemeinde Falkenberg // Das heilige Band der Galiziendeutsche mit regelmäkiger Beilage der Weichsel-Warthe (далі – DhBdGD). – 1997. – Nr. 12; Fuhr F. Und weider sind Galiziendeutsche im Vorkarpatenland // DhBdGD. – 1996. – Nr. 7/8; Legende zu den Gebäuden der Zöcklerschen Anstalten in Stanislau, 1896-1939 // DhBdGD. – 1999. – Nr. 1; Müller M. Das ostgalizische Dorf Einsingen heute // DhBdGD. – 1997. – Nr. 4; Müller E. Das galiziendeutsche Schulwesen als Thema der Kulturtagung des Hilfskomitees // DhBdGD. – 1999. – Nr. 7/8; Schankweiler E. Von der Auswanderung aus Rheinland/Pfalz der 1780er Jahre bis zur Ansiedlung in Galizien // DhBdGD. – 1995. – Nr. 12; Schreyer E. Vor 200 Jahren – aus der Pfalz nach Galizien // DhBdGD. – 1982. – Nr. 12; Schick H. Leidensweg eines deutsch-galizischen Lehrers im Osten 1945 //

публікувалися у вищезгаданому часопису виробляли в німецькомовного читача критичне ставлення до праць авторитетних учених, часто спричинювалися до доброї наукової полеміки стосовно німецько-українських взаємин.

Особливостям функціонування німецьких колоній Галичини присвячено різнопланові картографічні джерела, виконані українськими та зарубіжними дослідниками⁵⁰. Дана стаття не включає аналізу картографічних моделей, однак система модифікацій картографічного моделювання П.Штойка, Л.Дедикаєвої передбачає створення картосхем німецьких поселень краю з часу їхнього становлення до поч. ХХ ст., комплексну систему розміщення окремих опорних центрів німецьких колоністів (Львівського воєводства). Структура баз даних імітує структуру об'єкту (німецьких колоній) в часовому геопросторі через призму етнографічних груп та величини міських і сільських громад краю у дослідженнях В.Кубійовича, і певною мірою, Р.Унтершетца (статистичні дані систематизуються відповідно до теоретичної моделі легенди: поселення євангелістів Пфальцу, Швабії, Сілезії; католиків Сілезії, Пфальцу, Богемії; менонітів Пфальцу в Галичині міжвоєнного періоду).

У системі доказів історичних зв'язків українського і німецького народів в Галичині важливу роль відіграють

DhBdGD. – 1985. – Nr. 8; Wuschke E. Galizian german protestants in Volhynia // DhBdGD. – 1999. – Nr. 3.

⁵⁰ Етнографічна карта південнозахідньої України (Галичини) [Етнографічний склад людности Галичини на 1.1.1939 (р.)] / Упор. В. Кубійович. –München: Zeichnung, Reproduktion und Druck Karl Wenschow GmbH, 1983 (М.: 1:250.000); Картосхема німецьких поселень Галичини [в сучасних межах території України] кін. XVIII-поч. ХХ ст. (упор. П. Штойко) // Німецькі колонії в Галичині: Міжнародний науковий семінар. Матеріали / Заг. ред. Г. Петришин. – Львів, 1996. – С. 73; Система розміщення опорних центрів розселення німецьких колоністів по повітах Львівського воєводства [станом на 1921 р.] / Упор. Л. Дедикаєва // Німецькі колонії в Галичині: Міжнародний науковий семінар. Матеріали / Заг. ред. Г. Петришин. – Львів, 1996. – С. 295; Die deutschen Siedlungen in Galizien. Stand 1939 / Gezeichnet von R. Unterschütz; In: Heimatbuch der Galiziendeutschen. – Teil III. – Stuttgart-Bad Cannstatt, 1983 (М.: 1:1000.000).

кінофонодокументи — цілком нове явище у джерельній базі історичної науки. Певний інтерес становлять кінофотодокументи, представлені в відео- та кінематографічних версіях німецьких дослідників⁵¹. У проекті Загальної вищої школи у Гагені й Центру розвитку заочного навчання Заочного університету “Multikulturelle Gesselschaften in der Westukraine: gestern und heute” (“Мультикультурне суспільство Західної України: вчора і сьогодні”) (1997) значна увага зосереджена на історичній долі німців Галичини, Буковини й Закарпаття у міжвоєнний період, їхній субкультурі у контексті українського середовища (редакція і режисура – Ю.Вурстер, камера – Е.Кох, відеодизайн –Ю.Бетке).

Поглиблене вивчення документальної бази, розробка джерелознавчих аспектів українсько-німецьких відносин в Галичині 1918-1939 рр. створить передумови для об'єктивного висвітлення етнонаціонального і етнокультурного минулого західних земель України у першій половині ХХ ст.

С.Войтенко (Київ)

ПРОФСПІЛКИ ТА ОПОЗИЦІЙНИЙ РОБІТНИЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ У 1921-1928 рр.: ПРОБЛЕМА СПІВПРАЦІ ТА КОНФРОНТАЦІЇ

З часу свого виникнення профспілкам належало виключне місце у справі захисту інтересів робітничого класу, причому процес індустріалізації та збільшення ролі професійних об'єднань трудящих мали взаємозалежний характер у більшості промислово розвинутих країн світу.

У роки революції та громадянської війни в Україні більшовики не надто багато уваги приділяли питанню профспілок, оскільки роль виразниці прагнень пролетаріату,

---

⁵¹ Multikulturelle Gesellschaften in der Westukraine: gestern und heute / Redaktion, Regie, Dr. J.Wurster, Kamera - J. Koch, Videografik-Design - J. Bethke. – FernUniversität; 1997 (Nr. 76872-1-01-C1).